

O LEVSTIKOVI LOGIKI

(Odlomek iz knjige o »znamenitem Slovincu« Franu Levstiku; knjiga izide letos pri Partizanski knjigi)

Težko bi v vseh drobnarijah povzemali, kar je tista leta (gre za šestdeseta leta, op. M. K.) vse počel – in kar se je kajpada počelo z njim; navsezadnje je prav tem dejanjem slovenska zgodovinska in literarna veda posvetila že obilo pozornosti, tako da so bolj ali manj znana. Pač pa bi iz omenjene obilice poskušali izluščiti, prikazati in poudariti nekaj najpomembnejših, najizrazitejših in najzgovornejših.

Zelo zanimiv v tem nizu bi bil že boj za ljubljansko čitalnico in »narodni dom«, pravzaprav boj proti prvim, zgodnjim oblikam koruptnosti pod plaščem narodne ideje. V spopad s prvaško posadko, ki je imela v rokah tudi ljubljansko čitalnico kot osrednje slovensko politično, kulturno in družabno središče (o tem smo govorili malo prej), se je Levstik na čitalniških tleh spustil že 1864., vendar takrat predvsem iz načelnih, morda kar elementarno prestižnih razlogov. V začetku 1865. leta pa je javno sprožil vprašanje stroškov za čitalniške prostore. Čitalnica se je namreč konec 1863. iz Slona preselila v hišo nasproti kazine (na vogalu današnje Šubičeve in Titove, nekdanje Šelenburgove), ki jo je leto poprej kupil »domoljubni ud čitalnice« Fran Ksaver Souvan, Bleiweisov svak, v njej pozidal veliko dvorano in vse skupaj oddajal v najem čitalničarjem. Najemnino 1300 goldinarjev letno je Levstik v dopisu Einspielerjevemu Slovincu (političen časopis, ki je 1865–1867 izhajal v Celovcu in ki ga je politično prav tako izdatno intoniral Levstik) ostro označil kot previsoko, češ da bi za prostore, kakršni so, Souvan v normalnih razmerah ne iztržil več kot kakšnih 900 goldinarjev letno; namesto da bi bil resničen mecen, za kakršnega se je sicer sam rad oznanjal, razglašali pa so ga tudi drugi, parazitira na narodnih potrebah, na slovenskem narodnem navdušenju in nepremočni denarnosti. Souvan sam je bil sicer dovolj premožen, njegova ožja družina in rodbina sta ustvarili pomemben delež slovenskega meščanskega gospodarstva in zgradili materialne temelje za vrsto slovenskih ustanov (trgovine različnih vrst, ljubljanska hranilnica, arboretum Volčji potok, kasneje športne zveze, čebelarstvo idr.), tako da nekaj več ali manj goldinarjev v resnici ni potreboval, kakor se je sam zagovarjal, bržkone pa je kot uspešen trgovec vsa razmerja denarno vrednotil kar se da realno, to pa pomeni, da je moralo vsaj nekaj od vsakega posla ostati domači trgovski blagajni v prid. Danes je težko ocenjevati prostore, ki jih je oddajal; naštevajno je šlo za restavracijo in kegljišče v pritličju, v nadstropju pa za kavarno, plesno dvorano in stekleni salon. V Levstikovi polemično neblagohotni razlagi pa seveda ni bilo nobenega od njih kaj posebno prida: »... Kolikor se tiče dostojnosti, gotovo vsakega Slovence, posebno pa tujca, kadar gre v čitalnico, v srce zaskeli, ko vidi, kako lepa in veličastna je na oni strani ulice stoječa kazina in kako nepomembna in nizka Sovanova hiša, katero imenujemo 'narodni dom'. Najsi tudi molčimo o novem prizidku, kateri je v zadnjem času kurniku enako postavljen v vežo, ki je že poprej bila pretresna; najsi dalje molčimo o preozkih stopnicah; tega pa vendar ne moremo zamolčati, kako nedostojno, celo mrzko je, ker na koncu stopnic gospem, ki gredo k 'besedam', v nos udari nearomatičen duh iz naprave, katera bi se bila mogla vsaj kam drugam skriti. Nedostojno je dalje, da se mora človek po ozki soteski vleči mimo kuhinje, preden stopi v dvorano, ki je tako narejena, da je zlasti plesalcem dosti prostora nepotrebno izgubljenega, ter da niti pevci in igralci na odru nimajo nikakršne lažoti.« (Vsaj tisto o kazini ima še obširen kontekst; kazinsko poslopje, ki je bilo sezidano v letih 1836–38, je v šestdesetih letih bilo središče nemškega protislovenskega razpoloženja; stavbi sta si stali nasproti torej tudi simbolično,

zato je bila v prestižnem smislu zunanjščina tako pomembna; ker pa se Souvanova hiša res ni mogla enakovredno kosati, so na kazini Slovenci ponoči radi razbijali šipe in tudi drugače poskrbeli za njen slabši videz.)

Toda bolj kot ti materialno otipljivi razlogi, s katerimi je Levstik udarjal, je moralo njegove nazore skrivaj motiti nekaj drugega: narodna čitalnica je bila pravzaprav nekako družinsko zaznamovana, bila je del Souvanovega domovanja (zadaj na vrtu je imel hišni gospodar kot dolgoletni predsednik kranjskih čebelarjev zgleden čebelnjak in druge hišne naprave, ki so takšen vtis še poudarjale); še bolj natančno – zdela se je kar del blajvajzovine, ko pa sta si bila Souvan in Bleiweis v svaštvu. Bleiweis je bil veliki slovenski »pater familias«, Souvanova hiša se je zdela kar nekakšno narodno jedro, njegova familija tudi, in Souvan je bil nekakšen hišni, s tem pa tudi narodni ekonom (ki je za povrh nekaj malega sproti spravljal tudi v svoj žep).

Levstikova ideja o »narodnem domu« je bila kajpada daleč od takšne familiarnosti in je bila podobna zamisli o združenji Sloveniji: ne delne, razdrobljene, neugledne enote, marveč močno, strnjeno središče, vse slovenstvo povezujoče srce, v katerem bi delovala vsa osrednja slovenska društva. Ne del Souvanovega ali Bleiweisovega apartmana, familiaren lokal, marveč »narodni dom«, kakor so si ga v pravem pomenu besede zamislili tudi že pred Levstikom (Zupan, Resman). »Kdo si pa upa tajiti, da 'narodni dom', v katerem bi lahko prostor imela čitalnica, Matica, Sokol in morda še kaj drugega, ne bi dajal slovenskemu narodu velike koristi? In vse *slovenstvo* menda bi si tako hišo vendar moglo napraviti . . .« – Souvan je po očitkih na svoj rovaš čitalnici odpovedal gostoljubnost, toda to je bila le ena od taktičnih potez prvaškega upravnega odbora proti mladoslovenskim upornikom; tem so naložili, naj poiščejo nove prostore; našli so neko razsežno stanovanje na Dunajski (današnji Titovi) cesti, potem Maličevo (poštno) poslopje – z vrtom vred bi veljalo 100.000 goldinarjev, nakupni pogoji bi bili razmeroma ugodni, samo najemnina za pošto bi letno vračala po 2500 goldinarjev. Levstik se je v zvezi s tem nakupom na vse kriplje sprl s prvaki, ti pa so kot praktični politiki položaj spretno izigrali, in to toliko lažje, ker so bili mladoslovenski disidenti preslabo organizirani; čitalnica je ostala pri Souvanu in Bleiweisovih do 1892., Souvan je namreč svojo odpoved ob primerni priložnosti storil.

Epizoda odpira poglede na prva znamenja koruptnosti v slovenski gospodarsko politični družbi – pač kot odsev gospodarske rasti in postopne zapletenosti te družbe. – Toda zanimivi so še tudi drugi vidiki. Tako je na primer Levstik v dopisu Einspielerjevemu Slovencu 2. avgusta 1865 v zvezi z »narodnim domom« trdil: »Ljubljana je geografično središče vsega slovenstva, torej najugodnejše položena, da bi v sebi zbrala vse, kar povzdiguje slovensko čast in pospešuje narodni napredek. Slovenci političnega središča nimamo, zato pa v zmoti vsaj ne mislimo, da je geografično središče tudi samo ob sebi že duševno središče. To središče je treba šele ustanoviti; ali pri takem delu ne gre številiti po vinarjih in krajcarjih, ker po tem načinu bi do zdaj tudi Slovenske matice ne bilo. Ko bi Ljubljana hotela res vredna biti dragocenega imena slovenskih Aten, morala bi iz sebe v blagodejnih žarkih omiko razsevati po vseh krajih, koder prebivajo našega naroda vrli sinovi, koder se prepevajo mile slovenske pesmi; morala bi imeti »narodni dom« poleg slovenske tiskalnice in vsaj vse prve politične in lepoznavske časnike; naposled bi morala tudi imeti slovensko gledališče. . .« Torej je videl v Ljubljani, ki bi premogla osnovno mrežo vsenarodnih institucij, združevalno, sredotežno točko, srce združene Slovenije; če že tudi ne bi prav kmalu dosegli upravne združitve, bi kot takšen »živčni voz« kot nenehni utrip vsega telesa združitve nepsrestano klicala in jo končno tudi priklicala.

Primer je zanimiv kot ponazoritev sistematičnosti Levstikove metode, njegovega mišljenja in programiranja. Vse delne zamisli je neizprosno, brez popuščanja podrejal eni sami generalni, temeljni ideji; seveda je to bila ideja o suverenosti, ustvarjalnosti, izvirnosti in polnosti slovenskega naroda – ta bodi slehernemu dejanju, sleherni odločitvi, še tako vi-

soko teoretični ali še tako pritlehno praktični, vrhovni princip. Iz nje izvira potreba po združevanju, po tem združevanju se ravnaajo vse nuje, ki so mu v službo in hasek, pa naj so to gledališče, čitalnica ali tiskalnica. – Če vržemo oko od takšne metode na Levstikovo filološko dejavnost, je stvar nadvse podobna; prav sredi šestdesetih let naj bi se bil namreč začel vse bolj čudaško ozirati v praslovanske osnove slovenščini; ko je delal za slovensko-nemški slovar, mu je bila poglavitna skrb, ugotoviti in prepoznati vse drugotne neslovanske nanose v slovenski jezik. Najbrž se ne motimo preveč, če menimo, da je tako upal odkriti tisto čisto skupnoslovansko osnovo, ki bi morala biti pravzaprav enaka tudi vsem drugim slovanskim jezikom: saj se ti po njegovem med seboj razlikujejo prav po takšnih drugotnih naplavinah. »Očiščena« slovanska »narečja« bi bilo mogoče z lahkoto združiti v skupen vseslovanski jezik – in z njim bi nastala nepredstavljivo daljnosežna politična osnova za izgraditev trdne vseslovanske politične moči in oblasti. Nobenih zdrah in nadlegovanj »manjših bratov«, nobenih umetnih ilirjenj več ne bi bilo! Tako vsaj je mogoče razumeti njegova izvajanja že v Napreju 1863 (Odgovor odprtemu pismu, Še nekaj v zadevah »odprtega pisma«): »Že svet je razglasil karajočo sodbo o strojbi enega jezika iz raznih slovanskih narečij, nam torej ni treba drugega nego samo to, da milujemo vse tiste, ki še zdaj to nepraktično misel goje ali morda celo nepotrebno tratijo blagi čas kratkega življenja s praznim delom vseslovanskih slovníc, ker ta pot nas ne pripelje nikamor, ampak vzajemnosti nam je iskati, da se učimo slovanščine na podlagi starega jezika, ker le tako se razna slovanska narečja približajo ne le v sintaksi, ampak tudi v slovnici in v slovarju«; »menimo torej, da se ne moremo Hrvatom približati v taki reči, v kateri bi se s tem bližanjem odmikali od vseh drugih Slovanov«. »Naše prizadevanje vsak dan jasneje priča, kako želimo jezik osnažiti; kako ga sučemo, da bi se približali bratom Hrvatom, kolikor moremo: ali žalostna resnica je – naj je nam ne zamerijo naši vrlí bratje – da nam oni hité nasproti dosti manj nego mi njim . . .« »Slovensko in hrvaško narečje se nam zdita podobni dvema rekama, tekočima iz istega vira, zasuknjema pozneje vsaka po svoji, blizu druga drugi tekoči strugi, in prav zato je naša sodba, da ni treba kopati vodotóčin, po katerih bi eno strugo popolnoma osušili, vodo iz nje obrnivši v sosednjo strugo; ampak ravnati se nam je po naravi same vode, ki vedno spreminja svojo strugo; skrbeti nam je, da se obe strugi zlijeta počasi zopet v eno, kakor sta iz početka imeli samo en izvor.« »Prva reč je . . . za zdaj, da umejemo Slovenci, kar piše Hrvat, in da umeje Hrvat, kar piše Slovenec. To pa tudi ni tako težko: le treba je, da se učimo jezika na pravi podlagi stare slovenščine; potem pojde lahko . . .« (Kasnejša Levstikova stališča te vrste so nekaj drugačna, mogoče so najrazvidnejša iz spisa Slovanski pismeni jezik, 1871/72, kjer za skupno »podlogo« svetuje ruščino; bržkone se mu je zazdelo združevanje »slovanskih narečij« pri staroslovanskem viru prepočasno – politični konflikti z zmeraj bolj nasilnim germanizatoričnim pritiskom so bili vse hujši, za slovenski narodíč so se zazdeli toliko brezupni, da res ni bilo mogoče vztrajati pri stoični filološki potrpežljivosti).

Tudi tretji vidik opisanega primera je zanimiv po svoji logiki, le da se odpira v intimnejše predele Levstikove osebnosti. V čitalniški aferi so spet enkrat – kakor že prej nekajkrat – Levstikove ideje trčale ob zid docela banalnih denarnih nemožnosti. Njegovi prvaški nasprotniki se niso pokazali samo idejno mnogo bolj pritlikavi, marveč tudi praktično mnogo bolj izurjeni, denarno utemeljenejši. Za logičnega iskalca pravil je s ponovnim položom ob isti oviri (denarju) začelo kazati prve obrise nekakšno pravilo o sicer nerazumljivem, pa neovrgljivem nasprotju, kar sovraštvu med velikimi idejami (Levstik) in praktičnimi, predvsem denarnimi možnostmi (prvaki). Videli bomo še večkrat in vse bolj izrazito, kako zmeraj bolj malomarno in omalovažujoče se je Levstik obnašal do denarja – kot da se je v njem bal že kar mistične nevarnosti za svoje zamisli in njihovo načelnost in kot da je v takšno formulo tudi vse bolj verjel. Vse je gradil na morali ideje in značaja (»trd bodi, neizprosén mož jeklen, ko ti brani čast rodu je in jezika svojega«). – Seveda je takšno moraliziranje tudi značilna metoda revne družbe, ki zmore nagrajevati samo moralno (navsezadnje so nekaj podobnega gojili tudi prvaki, le da v obliki vsepočezne

medsebojne hvale: nagrajevali so se moralno, če se že niso mogli realno; Levstik, ki je v takšni hvali uvidel nevarnost zamočvirjenja in razpadanja vrednot, je namesto nje uvedel moralnokritično neizprosno, askezo in samožrtvovanje).

Nekako naravno in samoposebno je potemtakem bilo, da si je začel iskati svoje politično zaledje pri najmanj »pokvarjenem«, najbolj idealističnem in narodno vznesenem delu takratne slovensko ozaveščene javnosti, pri študentski in dijaški mladini – ki pa je bila seveda – spet po naravi stvari – tudi najbolj siromašna. Praktična prvaška politika se je iz dneva v dan prilagajala spremenljivim danostim, po pragmetično je tržila z vrednotami in vrednostmi, v svoje početje je imela kakor sleherna pragmatična politika vgrajeno tehtnico, s katero je kar naprej skrbno tehtala koristi in škodo, možnosti in nemožnosti; s pogledom, prikovanim na to tehtnico, se je odločala, ne da bi se kaj ukvarjala s širšimi obzorji – večkrat tudi mimo priznanih načel, celo mimo vseobsegajoče narodne ideje; zato se zdi z današnjega pogleda največkrat kompromisarsko drobnjakarska, kratkovidna, celo pognlava.

Ko so potem nekoč mladi pritiskali s svojimi vzvišenimi, čistimi, pa zato seveda tudi precej neuresničljivimi načeli na prvake, jim je Luka Svetec z značilno kretnjo, kot da šteje denar, zabrusil: »Ta je prva!« Šuklje, ki o tem poroča, je bil prepričan, da je Svetec s tem mislil na gmotno osnovo narodne politike in njene samostojnosti, Svetca je imel za poštenjaka. Za slovenske dijake pa seveda ni moglo biti česa hujšega; uprizorili so pravo množično komedijo – skozi Zvezdo so odigrali pogreb z imitirano »plehmuziko« in Svetca svečano pri živem telesu »pokopali«!

Ideali, kaj denar!

In ko se je potem v prvem zanosu narodnih taborov sredi avgusta 1868 v ljubljansko čitalnico zbrala študentska mladina na svoj lastni taborski shod ali miting, kot so spočetka te zборе imenovali (zahtevala je slovensko ljudsko in srednjo šolo, podpirala hrvaške zahteve po univerzi v Zagrebu ter hotela ustanovitev mladinskega literarnega društva), je bilo torej kar nekako razumljivo, da prvaški oficialni začetek ni kaj prida užgal. Že res, da je velikanski, dva metra visoki predsednik zbora Anton Tomšič bil dober in glasen govornik, prave vneme pa le ni bilo. Popoldne pa, ko je bila vsa reč že manj oficalna, spodaj, v prtiličju, v restavraciji, je med zbrane nenadoma stopil Levstik in že njegov prihod je mladina »entuziastično« pozdravila; Jurčič je prišleka v napitnici imenoval moža, »kteriga mladina spoštuje, kakor prvega izmed živečih slovenskih pesnikov, kterega nasprotnike tudi mi za svoje spoznamo, kateri je vedno z mladino in za katerim je in bode vedno mladina stala.« Ko pa je še spregovoril Levstik sam, ognjevito, brez ozirov sem ali tja, o »neskončnem rodoljublju, o prihodnosti slovenskega naroda, ki jo je videl le v svobodnem napredku« (Šuklje), je navdušenje zraslo eksplozivno naglo in silovito. »Že njegova čokata postava, trda hoja, pokonci nošena glava, krepka, nekoliko naprej moleča čeljust so bili živa podoba ... krepke, živahne duševne odpornosti« (Levec), ki je morala potrjevati vtis o jasni, odkriti, necincavi volji, nezaplotnosti in o velikem samozaupanju. Študentje so ga hrupno dvignili na ramena, ga nosili po dvorani kot trofejo, navdušenju ni bilo ne konca ne kraja. »Slovenski študent ni več priznaval očka Bleiweisa in njegovega vodstva, ustanovil je novo stranko, tako zvano mladoslavensko in njen idejni voditelj je postal od Bleiweisa toliko preganjani France Levstik!« (Šuklje). – Dodajmo: vse to sredi Bleiweisove trdnjave, pri Souvanu!

Levstik je takšno vlogo očitno vzel za nakaj časa zadovoljno na znanje. Še ko je marca 1870 pred najbolj poniževalno revščino tako rekoč zbežal iz Ljubljane na Dunaj, so mu tam študenje priredili »slavnostni komerz« (zabavo) in »navdušeno sprejeli njegove ognjevitte besede«. Vse v smislu gesla, ki se mu je pod pero zapisalo vsaj že 1865. v Slovincu: »Ne ogromna množina udov ne krasna poslopja ne plačani spravljalci, ampak živa volja in vzvišeni duh sta življenje društvu.«